

УДК:32.323

Степаненко О.Г., МНУ ім. В.О. Сухомлинського

ЛЮСТРАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Дана стаття спрямована на дослідження процесу люстрації, а саме на її функціонування в політичному просторі держави. Автор дає ґрунтовне визначення поняттям «політичний простір», «політична люстрація» та окреслює головні функції люстрації в політичному полі. Крім того у статті присутній аналіз сучасного стану люстрації в політичному просторі України та перспективи її подальшого існування.

Питання люстрації останні кілька років набула чималого розголосу в Україні. Цій проблематиці поки що присвячено небагато робіт та наукових праць; усі вони торкаються тематики люстрації поверхово, зачіпаючи лише одну сторону багатовекторності даного поняття. Тож темою люстрації займалися такі науковці як: Е. Бланкенбург, В. Дейниченко, С. Каршtedт, І. Левенок, М. Мартинович, О. Москалюк, К. Оффе Ж. Прібан, А. Присяжнюк, А. Портнов, І. Рибачок, А.Руденко, О. Сахно, Е. Фіштейн, С.Шевчук та багато інших.

Наразі автор пропонує розглянути поняття люстрації в масштабному значенні, а саме особливості її розвитку в політичному просторі України і з'ясувати її роль в українському політикумі.

Для даного аналізу перш за все дамо визначення самому поняттю політичний простір, визначимо його особливості та функції.

У політологічному енциклопедичному словнику дається таке тлумачення поняттю «політичний простір». Це – реальна територія, на яку поширюється історично зумовлене політичне життя або здійснюється політичний вплив. Політичний простір як передумова політичного життя визначає його даність, а саме: територіальні розміри, межі і форми організації, координати цивілізації, що склались; вплив кліматичних особливостей на політичне життя, його організацію і функціонування; особливості керованості, комунікативності, можливості виконавчої влади, зв'язок центру із владою на місцях; можливості хаосу, розвалу, розпаду, активність і пасивність політичного життя тощо. Політичний простір визначається балансом сил, конфігурацією кордонів, системою політичних координат [5, с. 547].

Дослідник у питанні політичного простору – М. Шепелєв дає таке пояснення, – політичний простір – це територіально-функціональна сфера дії політики, влади, політичних інституцій, відносин, процесів та ідей. Територіальний вимір зумовлений просторовою організацією політики, тоді як функціональний – організацією сфери політичних відносин [8, с. 159].

В загальному вигляді політичний простір – це рефлексивне, синтетичне визначення політичної організації суспільства. Політичний простір дозволяє зафіксувати єдність утримання й форми політичного процесу в його мірному, придатному до виміру абстрактнім зображенні. Усвідомлення політичного простору здійснюється у формі моделей, алгоритмів, ідеальних типізованих конструкцій, стереотипів, архетипів, тощо; політичний простір відрізняється від усіх інших форм простору, наприклад, географічного або економічного. Це соціальна система, яка розташована по специфічних політичних осях [6, с. 213].

Політичний простір обумовлюється трьома головними властивостями:

1) універсальністю, всеохоплюючим характером, здатністю впливати на всі сфери життя, елементи суспільства, відносини, події;

2) включеністю, тобто можливістю безмежного проникнення в усі сфери життя;

3) атрибутивністю – здатністю поєднуватися з неполітичними суспільними явищами, відносинами та сферами [3].

Людина не може відмежуватися від політики, навіть якщо включеність у політику носить періодичний характер. Ми всі живемо в політичних системах і, хочемо цього чи ні, але наша діяльність підпорядковується законам, які встановила влада. З огляду на вищевказане, політична діяльність – сукупність дій індивідів і соціальних груп (партій, суспільних організацій), спрямована на реалізацію їх політичних інтересів, насамперед – завоювання, утримання та використання влади.

У реальному житті політичний простір існує у взаємозв'язку з іншими сферами суспільства. Але в нього є межі, адже не всі явища містять у собі політичний компонент. Існує сфера міжособистісних відносин, яка є об'єктом тільки морального регулювання. Найбільшою мірою політичний аспект виражений у діяльності законодавчих органів. Саме для того, щоб показати межі поширення

політики, в науці використовується поняття політичного простору, тобто сфери політики, політичного життя суспільства, межі поширення безпосередніх дій політиків і політичних організацій, сфери впливу політичних ідей.

Взаємозв'язок політичного простору з іншими суспільними сферами (економічною, культурною, соціальною тощо) проявляється у взаємному впливі. З одного боку, він детермінований економічними, духовними факторами, соціальною структурою суспільства, зокрема статусними характеристиками соціальних груп, рівнем соціального розшарування суспільства, етнічною й конфесійною структурою. З іншого, – політичний простір здатен впливати на ці сфери, проникати в них, деколи навіть підпорядковувати їх [3].

Отже, як було з'ясовано вище, політичний простір є багатограним, різностороннім, всеохоплюючим проявом політичної діяльності. Прослідкуємо яке місце в ньому відведено поняттю люстрація.

В сучасному юридичному значенні під терміном люстрація розуміється низка політичних і юридичних заходів, метою яких є ліквідація наслідків попереднього, ворожого до людини й народу, режиму. Вона відбувається при повній зміні політичної системи суспільства. Люстрація містить два основні компоненти або, за словами німецького професора С. Карштедта, «два типи публічного провадження». По-перше, це кримінальне переслідування представників еліти й посадових осіб органів влади, що займали вищі керівні посади в системі державного управління минулого режиму, і по-друге, це процедури масових розслідувань щодо тих, хто добровільно співпрацював з минулим режимом, членів партії або службовців державних організацій (наприклад, поліції, служби безпеки) середнього й нижчого рангів у бюрократичній ієрархії [4].

В ході даного дослідження ми апелюємо поняттям саме «політична (державна) люстрація». Отже, люстрація державна – це форма захисту державних інституцій (реального народовладдя та правильного функціонування державного механізму як сукупності дій виборних осіб і державних службовців) від таємного (від суспільства) впливу на вищих державних посадовців з боку окремих осіб, спеціальних органів, секретних організацій та іноземного впливу.

З огляду на це можна виокремити головні функції, які покликана виконувати люстрація в політичному просторі держави; ось головні із них:

- Контроль – перевірка посадовців (чиновників) всіх гілок державної влади (державних службовців, суддів, народних депутатів), які займають вже свої посади, а також претендентів на відповідні посади та претендентів на участь в виборчих процесах (як фізичних, так і юридичних осіб) на предмет їх таємного співробітництва з спеціальними службами;

- Регулятивна – фактичне дотримання вимог щодо заборони суміщення державних (виборних) посад з іншою роботою;

- Захисна – захист національної економіки від протизаконного впливу на неї величезного тіньового капіталу (отриманого незаконним, а то і злочинним шляхом);

- Покарання – автоматичне, передбачене законодавством, звільнення з посад або недопущення до їх зайняття осіб, які надали неправдиву інформацію, з застосуванням передбачених законодавством санкцій, в т.ч. конфіскації в дохід держави не задекларованого своєчасно майна, тощо [2].

Для комплексного розуміння проблеми важливо окрім головних функцій визначити й основну мету, на яку, власне, може “працювати” люстрація.

По-перше, люстрація є дієвим інструментом, застосування котрого не допускає відродження старих режимів і рецидивів минулого, натомість сприяє демократизації суспільних інститутів та популяризації демократичних принципів. Люстрація в певному сенсі є також своєрідною національною ідеєю, стрижнем, навколо якого об’єднується суспільство, яке прагне перетворень, реформ та зламу наявного суспільного устрою. Водночас досвід пострадянських країн засвідчив, що люстрацію можна використати і як засіб політичної боротьби чи можливість зловживань владою. За таких обставин вона є реальною загрозою для демократичних перетворень, бо призводить до ще більшої стагнації держави і суспільства, де замість верховенства права утверджується корупція, замість демократії – олігархія, замість прав людини – організована злочинність, а замість демократичного устрою – реставрований тоталітарний режим [7].

В принципі дана теза Г. Шварца достоменно описує ситуацію, яка відбувається в сучасному українському політикумі.

Неповноцінне застосування люстраційних «важелів» призвело до певної анархії в державі та дисбалансу між владною ієрархією та суспільством. Політичний простір сучасної України носить ознаки дестабілізації, стагнації та певних аспектів руйнації, до яких призвело неправомірне, несанкціоноване застосування люстраційних процесів. На думку автора, процес люстрації в Україні сьогодні є лише початковим, незавершеним, а тому і не призвів поки що до великих змін, як це прогнозувалось на початковому етапі його впровадження.

Але пояснення цьому криється і в психологічній складовій, а саме неготовність українського суспільства до таких змін.

Загалом, трансформація українського суспільства охоплює декілька рівнів: макрорівень – змінюється соціальна система суспільства, а саме здійснюється перехід від соціалізму до ринкових відносин; мезорівень – змінюються певні сфери суспільного життя, такі як, партійна система, банківська система тощо; макрорівень – відбуваються зміни у способі мислення, поведінці, стилі життя як окремих індивідів, так і малих соціальних груп [1, с. 54-56].

Загалом, суб'єктами трансформаційного процесу можуть виступати будь-які представники соціуму: професійні ідеологи, представники політичної еліти, інтелігенція, молодіжні субкультури.

Звісно такі перетворення не відбуваються протягом одного десятиліття, а то й двох, такі зміни охоплюватимуть не одне покоління. Але трансформаційні процеси в Україні носять особливо повільний характер, спробуємо проаналізувати чим це пояснюється.

Сповільнені темпи трансформаційних змін в Україні можна пояснити рядом причин: слабка держава як політичний інститут, недовіра народу до неї, нерозвиненість громадянського суспільства, низький рівень життя, деградація у вихованні підростаючого покоління, криза освіти, як результат – нестійкість, нестабільність, невизначеність, всього суспільства.

Політики вдаються до спекуляцій на етнокультурних (мовних), регіональних, політичних суперечностях, які мають місце в українському суспільстві. До цього додаються ще й зовнішньополітичні проблеми (вступ до ЄС, українсько-російські відносини, як наслідок війна на Сході тощо). Але громадяни серед великого спектру цінностей обирають, в першу чергу, ті,

що пов'язані з їх основними потребами. Це добробут, родинне щастя, здоров'я.

Вдосконалення суспільних відносин позначається, перш за все, на еволюції індивіда. Поява нової соціальної цінності, сприйнятої суспільством, є корисною і потрібною. Тоді можна говорити про заміну цінності новим елементом культури. Цінності недостатньо проголосити. Їх треба формувати, поширювати, тиражувати, закріплювати у суспільній свідомості, культивувати.

Процеси трансформації вимагають нового економічного, політичного, правового мислення, вміння діяти в умовах і обставинах, які постійно змінюються. Суспільство має сприйняти нові цінності, долаючи консервативний погляд на певні соціальні явища. Утвердження нових цінностей має відбуватися через усвідомлення кожним індивідом необхідності соціальних змін [1, с. 58].

А на продовження цієї тези автору хотілось би додати що трансформаційним важелем в українському суспільстві і повинен стати повноцінний процес люстрації; який має розпочатися зі зміни ціннісних орієнтацій суспільства і закінчитися повною зміною політичного простору України.

Отже, підводячи підсумок варто зазначити, що політичний простір – це всеохоплююче поняття, в якому відбувається повноцінно політичне життя будь-якої держави. Що ж стосується люстраційних процесів і їх роль на політичний простір, автор дійшов наступних висновків:

1. Якщо люстрація відбувається «мирним» демократичним шляхом, це не деформує політичного простору держави, але певним чином змінює принципи його функціонування (якщо із запровадженням люстраційних процесів змінюється політичний режим та політична система держави).

2. Люстрація в політичному просторі є одним із сегментів розвитку державності, який власне може призвести до зміни певних процесів в політикумі країни;

3. Політичний простір можливий без існування люстрації; до люстраційних методів суспільство призводить прагнення змін, анархія або ж тотальний контроль з боку владних інститутів;

4. Трансформація ціннісних орієнтацій у суспільстві призведе до люстраційних змін, а ті у свою чергу – до інновацій у політичному просторі країни.

Таким чином, в ході даного дослідження автор дійшов висновку, що правомірне застосування люстрації в політичному просторі України зможе стабілізувати ситуацію в державі на краще і змінити вектори розвитку країни. Люстрація повинна впроваджуватись в політикум лише з однією метою – змінити політичну еліту, політичну систему, – увесь політичний простір, тим самим перелаштовуючи його для функціонування на користь суспільства; а досягти цієї мети перш за все можна змінивши ціннісні орієнтації українського народу.

Бібліографічний список:

1. Гагаріна Г. Соціальна трансформація та зміна ціннісних орієнтацій / Г. Гагаріна // Соціальна психологія. – 2009. – №1. – С. 54-59.
2. Дейниченко В. Концепція перманентної люстрації (очищення) влади в Україні [Електронний ресурс] / В. Дейниченко. – Режим доступу: <http://kds.org.ua/presentation/dejnichenko-vf-lyustratsiya-permanentnaya-kontseptsiya>
3. Коврига С. Детермінанти політичного простору / С. Коврига // Соціогуманітарні проблеми людини. – №4. – 2010.
4. Мацерляк О.В. Науково-правовий висновок щодо питань відповідальності суддів у контексті відповідності Конституції України положень пункту 6 частини першої, пунктів 2, 13 частини другої, частини третьої статті Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року №1682-VII [Електронний ресурс] / О.В. Марцеляк, М.А. Погорецький, С.В. Прилуцький. – Режим доступу: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Na_dopomogu_yrustam_1.pdf
5. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., допов. і переробл. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г. Городяненко – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
7. Шварц Г. Постановления новых конституционных судов в странах Центральной Европы относительно люстрации [Електронний ресурс] / Г. Шварц. – Режим доступу: <http://www.2.gwu.edu/~nsarchiv/rus/EasternEuropeProblems/EEP43-44.html>
8. Шепелев М. Теорія міжнародних відносин / М. Шепелев. – К.: 2002. – 416 с.

Данная статья направлена на исследование процесса люстрации, а именно на ее функционирование в политическом пространстве страны. Автор дает основательное определение понятиям «политическое пространство», «политическая люстрация» и определяет

основные функции люстрации в политическом поле. Кроме того в статье присутствует анализ современного состояния люстрации в политическом пространстве Украины и перспективы дальнейшего существования.

This article is aimed at studying the lustration process, namely, its functioning in the political space of the state. The author gives a thorough definition of the concepts "political space", "political lustration" and outlines the main functions of lustration in the political field. In addition, the article presents an analysis of the current state of lustration in the political space of Ukraine and the prospects for its further existence.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2017